

Oula Silvennoinen

Kirjoituksia uppoavasta lännestä?

Jan-Werner Müller: Mitä on populismi? niin & näin 2017. 134 s. ISBN 978-952-7189-24-5.

Timothy Snyder: Tyranniasta: 20 opetusta 1900-luvulta. Siltala 2017. 140 s. ISBN 978-952-234-471-7.

Läntiset liberaalit demokraatit puoluejärjestelmineen ovat kriisissä. Kriisi ei ole ensimmäinen, vaan monilta piirteiltään se muistuttaa maailmansotien välistä aikakautta. Siellä missä populistiset ja fasiset liikkeet ovat pystyneet valtavirtaistumaan, läntiset yhteiskunnat liukuvat jälleen kohti autoritaarisia hallintoja. Viime kerralla samanlainen kriisi huipentui demokratian kukistumiseen Italiassa, Portugalissa, Saksassa, Espanjassa ja melkein koko itäisessä Euroopassa, maailmansotaan ja kansanmurhaan.

Oman aikamme poliittisten kriisien kohdalla on oikeiden vastatoimien löytämiseksi mietittävä tarkasti, kuinka vakavasta uhasta on kysymys. Se onnistuu vain oikean tiedon varassa. Tampere-lainen kustantamo niin & näin ja helsinkiläinen Siltala ovat tuoneet saataville suomenkieliset käännökset kahdesta tärkeästä aikalaietekstistä, Princetonin yliopiston politiikan tutkimuksen professorin Jan-Werner Müllerin (s. 1970) ja Yalen yliopiston historian professori Timothy Snyderin (s. 1969) teoksista *Mitä on populismi?* ja *Tyranniasta: 20 opetusta 1900-luvulta*. Müllerin teos on enemmän perinteinen tietokirja, Snyderin varoittava pamfletti. Kummankin kirjan lukeminen onnistuu suunnilleen iltapäivän mittaisen rauhallisen kahvilaistuskelun aikana.

Tällä hetkellä länttä jäytävät erityisesti oikeistopopulismi ja oppinsa nykypäivään päivittäneet fasiset liikkeet, jotka ovat löytäneet oikeistopopulistisista puolueista kanavan poliittiseen valtaan. Niiden tukena on Venäjän propaganda- ja hybridaivakuttamiskampanja, jonka tavoitteena on horjuttaa läntisiä yhteiskuntia sisältäpäin keskinäistä epäluottamusta lietsomalla. Tällä kertaa meidän pitäisi silti olla paremmin varustettuja tunnistamaan ja katkaisemaan kehitys kohti autoritarismia ennen kuin on liian myöhäistä. Itsestään se ei kuitenkaan tapahdu. Tarvitaan kansalaisten, poliitikkojen ja viranomaisten tietoista ja avointa ryhmittymistä demokratian, perustuslaillisen hallintotavan ja yhteiskunnan instituutioiden tueksi.

Jan-Werner Müller tarkastelee populistisia liikkeitä erityisesti suhteessa liberaaliin demokraattiseen järjestelmään. Müllerille populismi ei ole edustuksellisen demokratian normaali osa: populistit eivät toimita jotain demokratian kannalta hyödyllistä tehtävää. Antielitismillä ja moniarvoisuuden vastustamisella ratsastavat populistit eivät ole uhka pelkästään liberalismille, vaan demokratialle sinänsä. Vaikka populistisia liikkeitä voi olla rauhoittavaa ajatella jonkinlaisiksi kansanvallan korjausliikkeiksi tai varaventtiileiksi, Müllerin mukaan niistä ei ole myönteisiä ilmiöiksi muuten kuin jos ne olemassaolollaan saavat vastuulliset puolueet pohtimaan populistien kannatuksen syitä ja korjaamaan mahdollisia edustuksellisuusvajeita. Demokratioiden vaivoihin populistit ovat tautia pahempi lääke.

Lännen jälkiteollisten yhteiskuntien tämänhetkissä vaikeuksissa korostuu historian arvaa-

mattomuus. Joudumme jälleen puhumaan demokratian kriisistä ja uudesta kylmästä sodasta, vaikka historia näytti jo kertaalleen vastaansanomattomasti osoittaneen liberaalin demokratian ylivoimaisuuden. Sen seurauksena varhaisen teollistumisensa pysyvästi teknis-taloudelliseen johtoasemaan nostaman lännen piti päästä nauttimaan ennennäkemättömästä rauhan, vakauden ja vaurauden aikakaudesta. Edessä on kuitenkin vain uusia vaikeuksia.

Maailmantalouden painopiste siirtyy vääjäämättä euroatlanttiselta alueelta kohti Aasiaa. Sitä mukaa himmenevät läntisten taantuvien teollisuusyhteiskuntien perillisten tulevaisuudennäkömät. Globalisaatio ja automatisaatio järjestyttävine taloudellis-yhteiskunnallisine seurauksineen ruokkivat populistisia liikkeitä. Kaiken taustalla on ilmastonmuutoksen planeetanlaajuinen jättiläisongelma, johon meidän on ihmiskuntana kyettävä vastaamaan nopeasti ja tehokkaasti, mikäli mielimme välttää todella suuren mittakaavan ongelmat lähitulevaisuudessa.

Timothy Snyder kirjoitti lyhyen, 20 kohdan toimintaohjelmansa tasavallan ja demokratian puolustamiseksi heti Yhdysvaltain edellisten presidentinvaalien tuloksen ratkettua. Yhdysvaltain tiukasti vallan kolmijaolle perustuva ja muodoiltaan vakiintunut demokratia on suunniteltu ehkäisemään sisältä käsin tapahtuvat valankaappaukset, mutta presidentiksi valittiin silti populistit Donald Trump. Amerikkalainen demokratia on nähnyt populistieja aikaisemminkin, mutta tällä kertaa myös Yhdysvalloissa Trumpin mukana lähelle vallan ydintä nousi vieläkin synkempiä ja vaarallisempia voimia: itseään nykyään *Alt-Rightiksi*, valkoisiksi nationalisteiksi (*White Nationalist*) tai identitääreiksi (*Identitarian*) nimittäviä fasisistien liikkeiden edustajia ja ideologeja. Snyderin kirjan sivuilta välittyvä järkytys ja huoli tilanteessa, jossa Yhdysvaltain demokratian kukistumista ei enää voi ilman muuta sulkea pois mahdollisuuksien joukosta. Sellaisen kehityksen euroatlanttiset seuraukset olisivat nekin laske mattoman järjestyttäviä. *Tyranniasta* on siksi laadittu varoitukseksi, ja se perustuu Euroopan 1900-luvun historian opetuksiin: näin demokratiat ovat kukistuneet aikaisemmin, ja toimimalla toisin se olisi ehkä voitu estää.

Snyder ryhmittää toimintaohjeensa 20 suoraviivaiseksi kansalaiskäskyksi. Ensimmäinen niistä on: älä mukaudu ennakkoon. Autoritaari-

selle hallinnolle ei saa antaa periksi tottelemalla, ei varsinkaan ennen kuin sitä on edes vaadittu. Yhtä tärkeää on välttää kriisitunnelman valtaan joutumista. Populistiset liikkeet elävät tunteesta, että ne ovat vääjäämättä etenemässä. Siksi niiden retoriikka kuvaa oman poliittisen taipaleen menestyksestä menestykseen kulkemiseksi, ja juhlii ulkomaisten populistiliikkeiden pieniäkin voittoja ominaan. Jos tämän puheen antaa hämätä, populistien retoriikka alkaa muuttua itseään toteuttavaksi ennustukseksi.

Müllerin *Mitä on populismi?* puolestaan ei ole suora toimintaohje, mutta sekin esittää toiminnalliseksi kääntyvän analyysin populististen liikkeiden luonteesta. Sekä oikeisto- että vasemmostopopulistit väittävät edustavansa ”kansaa”, mutta eivät ole kiinnostuneita kansasta inkluusivisesti; kansan tahto osoittautuu aina samaksi kuin populistin tahto. Siksi populistien kansanäänestysvaatimuksille ei demokratiankaan nimissä kannata antaa periksi: populistit eivät itse niiden tuloksiin hevin alistu. Jos äänestyksen tulos on populistien kannalta myönteinen, kansa on puhunut ja pulinat pois. Jos tulos on negatiivinen, kansa ei ole jostain syystä, vaikkapa eliitin salaliiton seurauksena, saanut todellista ääntään kuuluville.

Snyderin toinen käsky koskee demokraattisten ja perustuslaillisten instituutioiden puolustamista. Historian esimerkki on jälleen selvä. Taistelu instituutioista on osoittautunut ratkaisevan tärkeäksi vaiheeksi, kun liberaaleja demokraattisia järjestelmiä on yritetty muuttaa autoritaarisiksi. Kamppailu myös käynnistyy kauan ennen kuin useimmat ymmärtävät sen olevan käynnissä. Jotta kansanedustus- ja oikeuslaitokset sekä poliisiorganisaatiot pystyvät käyttämään lain suomia valtuuksiaan demokraattisten järjestelmien puolustamiseen, ne tarvitsevat kansalaisten tukea. Saksassa Weimarin tasavalta kukistui hitaasti sen tuloksena, että merkittävä osa kansalaisista ei viime kädessä ollut valmis puolustamaan tasavaltaa eikä tukemaan sen erisyistä epälegitiimeiksi katsomiaan instituutioita. Seurauksena oli lopulta Adolf Hitlerin diktatuuri, ja Saksan ja Euroopan katastrofi.

Varoitus kannattaa huomioida Suomessa, jossa populistit ja fasisitit ovat yhdellä suulla jo pitkään kalvaneet luottamusta suomalaisen yhteiskunnan instituutioihin ja sitä kautta Suomen tasavaltaan. Sosiaalinen media on avain-

asemassa tässä kampanjoinnissa, jonka tarkoituksena on leimata esteiksi koetut yhteiskunnan rakenteet epälegitiimeiksi. Suurimman vihan kohteena on ollut journalistisin perustein toimiva tiedonvälitys, jota perussuomalaisten entinen puheenjohtaja Timo Soini ehti vielä hetkeä ennen kukistumistaan luonnehtia ”systeemin oksennukseksi”. Seuraavina ovat olleet vuorossa Suomen Punaisen Ristin ja evankelis-luterilaisen kirkon kaltaiset toimijat, jotka ovat joutuneet vihakampanjoiden kohteiksi rohjettuaan puolustaa muun muassa Suomeen tulevien turvapaikanhakijoiden oikeuksia ja inhimillistä kohtelua. Poliisiin kimppuun taas on sosiaalisessa mediassa käyty järjestelmällisesti aina, kun poliisiin piiristä on annettu populistien tavoitteiden kanssa ristiriidassa oleviksi tulkittavia lausuntoja.

Müller tarkastelee myös valtaan päässeitä populistisia liikkeitä, ja päätyy varoittavaan lopputulokseen. Populistit vallassa ovat vaarallisia, sillä he tulevat takertumaan valtaan ja heidän uskonsa suoraan kansalta saatuun mandaattiin tekee heistä itseriittoisia vallankäyttäjiä. Miksi valtaan päästyä olisi syytä kunnioittaa oppositiota, jotka eivät populistien omassa ajatusmaailmassa edusta kansaa, vaan epämääräisiä ”eliittejä” ja muita aikansa eläneitä poliittisia voimia? Miksi vähemmistöjen oikeuksiin pitäisi kiinnittää huomiota, kun todellinen kansa kerran on ilman muuta populistien takana? Ja lopulta, miksi valasta pitäisi koskaan luopua, kun se merkitsisi vain populistien välityksellä kansalle kuuluvan vallan luovuttamista eliittejä tai kapeita eturyhmiä edustaville ”systeemipuolueille”?

Ei ihme, että populistit ovat valtaan päästyään tyypillisesti ryhtyneet betonoimaan asemaansa esimerkiksi muuttamalla perustuslakia. Tästä syystä myös yksi Snyderin käskyistä on: varo yhden puolueen valtaa. Olipa puolue mikä hyvänsä, yhden puolueen dominoiva asema on harvoin hyvä uutinen enemmistölle. Vieläkin vaarallisempaa on, jos ainoaksi valtapuolueeksi nousee sellainen, joka ei edes teeskentele olevansa kiinnostunut demokratian säilyttämisestä.

Snyderin toiseksi viimeinen käsky on: ole isänmaan ystävä. Se voi tuntua yllättävältä aikana, jolloin isänmaallisuus on kaapattu populistien ja fasistien peitenimeksi. Isänmaallisuus ei ole rasismia, väitetään sosiaalisessa mediassa levitettyissä kuvameemeissä. Asia on toisinpäin. Rasismi ei ole isänmaallisuutta, ja on vaarallista,

jos nämä kaksi eri asiaa aletaan sekoittaa toisiinsa. Isänmaallisuus ei myöskään ole panssari-ketjussa killuvia leijonariipuksia, vaan tasavallan vaalimista, sen instituutioiden puolustamista sekä demokratian ja oikeusvaltion tinkimätöntä ylläpitämistä.

Müllerin ja Snyderin puheenvuorojen perusteella voi tehdä yhtäläisen johtopäätöksen: populistiteja ei saa päästää valtaan. Vastuullisten puolueiden on kieltäydyttävä hallitusyhteistyöstä populistijohtoisissa hallituksissa. Ruotsin malli, muiden puolueiden kieltäytyminen kaikesta yhteistyöstä äärioikeistolaisen *Sverigedemokraterna*-puolueen kanssa on yksi mahdollisuus, mutta linjan täytyy siinä tapauksessa pitää. Populistien eristäminen voi johtaa myös heidän kannatuksensa kasvuun, kun omaa retoriikkaa ei haittaa osallisuus epäsuosittuihin päätöksiin. Suomessakin kokeiltu malli, populistien ottaminen mukaan koalitiollahitukseen vähemmistöjumppanina saattaa toimia jopa paremmin. Hallitusvastuu vei suomalaisen populismin nopeasti suosion hiipumiseen ja hajaannukseen ehkä tehokkaammin kuin oppositiossa pysytteleväminen.

Tasavaltaa ja liberaalia demokratiaa kannattaa puolustaa, sillä epädemokraattiset ja antiliberaalit järjestelmät – joka ainoa nykyisistä, joka ainoa koskaan olemassa olleista – ovat poikkeuksetta rakenteellisesti korruptoituneita, väistämättä tehotomia ja lähtökohtaisesti sortavia. Tämä on tärkeää ymmärtää erityisesti niiden, jotka tuskailivat parlamentaarisen järjestelmän hidastuon ja kompromissien kanssa, tai kuvittelevat, että demokratian ulkopuolella olisi jokin aikaisemmin kokeilematon oikotie parempaan huomiin. Ei ole. Vaihtoehdot on kokeiltu, osa moneen kertaan, ja aina havaittu toimimattomiksi.

Populistiset liikkeet eivät ole väijäämättä voittoon kulkevia uuden poliittisen kulttuurin airuita. Niiden edessä on lopulta näivettyminen tai kukistuminen. Näin tulee käymään myös Viktor Orbánin hallinnolle ja Puolan yhä itsevaltaisemmaksi kehittyvälle populistivallalle. Ne tulevat kaatumaan, eikä niistä tule malleja uudelle yhteiskuntajärjestykselle. Sellaisiksi niistä ei ole, koska niillä ei ole tarjota muuta kuin kaverikapitalistista korruptiota ja yhä pakkovaltaisemmiksi käyviä keinoja tarrautua valtaan. Kysymys on vain sitä, kuinka pahaa vahinkoa ne ehtivät aiheuttaa ennen kaatumistaan.

Autoritaarit lupaavat toki aina turvallisuuden ja hyvinvoinnin paluuta, mutta heillä ei todellisuudessa ole eväitä lupauksensa toteuttamiseen. Turvallisuutta, talouskasvua ja työpaikkoja emme saa takaisin eristäytymällä ja yrittämällä paluuta johonkin myyttiseen menneeseen aikaan. Läntisten talouksien pitemmän aikavälin sakkaamisesta seuraavaa läntisen elämäntavan kriisiä ei ratkaista lisäämällä autoritaarisuutta. Sitä ei ratkaista pirstomalla Euroopan unioni takaisin kansallisvaltioiksi tai pystyttämällä uudelleen tulli- ja muita muureja yrityksenä padota työpaikkojen katoa. Vielä vähemmän kyetään näin ratkaisemaan ilmastonmuutoksen kaltainen aikakautemme ylivoimaisesti merkittävin, kaikkia koskeva ongelma.

Matti Kilpeläisen ja Tapani Kinnusen suomenokset Müllerin ja Snyderin englanninkielisistä alkuteksteistä ovat pääosin ketterää ja selkeää työtä. Vain joidenkin termivalintojen kohdalla joutuu mietiskelemään, onko käänös parhaalla

tavalla suomen kielen mukainen. Molemmat teokset korostavat jälleen historian ja sen tuntemuksen arvoa myös tämän hetken poliittisten kriisien ratkaisemisessa; samankaltaisia virheitä olemme jo tehneet menneisydessä, ja niistä voi oppia paljon. Läntinen elämäntapa on sopeutettava siihen tosiseikkaan, että talouskasvu ei enää entiseen tapaan luo yhä uutta jakovaraa ja sitä kautta tue yhteiskunnallista vakautta. Vaihtoehdona on liberaalien järjestelmien kukistuminen yksi toisensa jälkeen. Sitä ei edes populistien itsensä kannata toivoa eikä edesauttaa. Uuden autoritaarisen aikakauden päivänkoitto olisi ankean harmaa.

Dosentti **Oula Silvennoinen** on akatemiaturkijana Helsingin yliopiston filosofian, historian ja taiteiden tutkimuksen osastolla.

Sähköposti: oula.silvennoinen@helsinki.fi